

DE OPINIE VAN MARIKE KNOEF

“We moeten veel beter begrijpen hoeveel pensioen iemand nodig heeft”

Marike Knoef onderzoekt de toereikendheid van pensioenen. Het goede nieuws is dat veel mensen hun pensioenambities hebben bijgesteld sinds de crisis. Maar helaas is dat zelden gebaseerd op inzicht in de eigen situatie. “Veel mensen zijn ten onrechte pessimistisch over hun pensioen”

‘Met interesse en verbazing’ las Marike Knoef het voorlopige pensioenakkoord dat werkgevers en vakbonden eind mei bereikten. Dat is diplomatiek verwoord door de hoogleraar empirische micro-economie aan de Universiteit Leiden. Ze heeft alle reden om krachtiger uit de hoek te komen. De sociale partners willen geen persoonlijke pensioenpotten, terwijl het onderzoek van Knoef juist uitwijst dat die veel beter aansluiten bij de pensioenwensen.

“Ik hoop en verwacht dat die persoonlijke pensioenpotjes nog niet van tafel zijn”, zegt Knoef. “Die bieden de mogelijkheid tot meer maatwerk – en dat wordt steeds belangrijker –, ze zijn transparanter en je kunt er collectiviteit en solidariteit even goed in regelen.” Knoef was bij de SER betrokken bij het eerste advies dat de persoonlijke potten met collectieve risicodeling als “interessante, maar onbekende” optie op tafel legde. “Daarna ben ik er niet meer bij betrokken geweest.”

Knoefs onderzoek is een pleidooi voor meer maatwerk bij pensioenen. Ze onderzoekt op microniveau de toereikendheid van de oudedagsvoorziening. In samenwerking met de AFM heeft ze vragen uitgezet onder de 4500 huishoudens in het LISS-panel (Langlopende Internet Studies voor de Sociale Wetenschappen). De antwoorden zijn vervolgens anoniem gekoppeld aan individuele CBS-gegevens van de betreffende huishoudens. Die gegevens, onder meer afkomstig van de Belastingdienst, bevatten informatie over vermogen, zoals de eigen woning en bankrekeningen, en inkomen. Maar ook persoonsgegevens. De koppeling van enquêtes aan feiten maakt het mogelijk om te onderzoeken hoe het denken van mensen over pensioenen is gerelateerd aan hun feitelijke financiële situatie.

Hoe werkt dat onderzoek precies?

“We vragen de mensen in het LISS-panel, zowel werkenden als gepensioneerden, hoeveel pensioen ze minimaal nodig denken te hebben en waarmee ze tevreden zouden zijn. Moeilijke vragen, dus we helpen ze op weg met uitleg over bepaalde uitgavencategorieën. De antwoorden kunnen we matchen aan hun feitelijke situatie. Daarbij kijken we niet alleen naar het pensioeninkomen, maar ook naar ander vermogen.”

**MEER MAATWERK BIJ
PENSIOENEN NODIG**

En wat leert dat onderzoek?

"Het mooie is dat in 2008, vlak voor de crisis, ook al eens een onderzoek is gedaan in het LISS-paniel naar hoeveel mensen minimaal nodig dachten te hebben. Toen had 27% een tekort aan pensioen ten opzichte van de bestedingsdoelen. Sindsdien zijn de pensioenen amper geïndexeerd en soms zelfs gekort. Als iedereen nog steeds dezelfde verwachtingen als toen zou hebben, zou nu 50% van de bevolking een pensioentekort hebben. Maar mensen hebben hun ambities bijgesteld gedurende de crisis. Gemiddeld komt het erop neer dat ze voor elke €100 die ze minder pensioen hebben, hun verwachte uitgaven met €23 tot €33 naar beneden hebben gebracht. Daardoor is de groep mensen met een tekort maar licht gestegen: naar 32%."

Als je €100 achteruit gaat en ongeveer €30 corrigeert, kom je toch nog steeds tekort?

"Mensen vullen de rest van het gat op andere manieren. Bijvoorbeeld door langer door te werken, de resterende jaren tot pensionering meer te sparen of een kleinere erfenis voor de kinderen na te laten."

Mooi dat mensen hun verwachtingen bijstellen. Blijkbaar valt het best mee met die gebrekkige pensioenkennis.

"Helemaal niet. Mensen hebben hun verwachtingen vooral aangepast naar aanleiding van negatieve berichtgeving over pensioenen. De relatie met hun eigen pensioensituatie is niet zo sterk. Ook mensen die hun pensioenambities prima kunnen verwezenlijken, hebben hun ambities naar beneden bijgesteld. Bijna de helft van de mensen maakt zich zorgen over zijn pensioen, terwijl zo'n 30% op een tekort afstevent. Veel mensen zijn dus ten onrechte pessimistisch over hun pensioen."

MANNELIJKE ZZP'ERS HADDEN VOOR DE CRISIS OPTIMISTISCHER VERWACHTINGEN OVER HUN PENSIOEN DAN VERGELIJKBARE WERKNEMERS. NU ZITTEN ZE OP EEN GELIJK NIVEAU

"Er zijn ook grote verschillen tussen hoe verschillende groepen over hun pensioenen denken. Mannelijke zzp'ers hadden voor de crisis optimistischer verwachtingen over hun pensioen dan vergelijkbare werknemers. Nu zitten ze op een gelijk niveau. Ouderen reageren op het pensioen dat ze hebben opgebouwd, terwijl jongeren sterker reageren op veranderingen van het vermogen in het eigen huis. Als dat in waarde daalt, heeft dat bij hun direct effect op hun pensioenambities."

Jullie vragen mensen naar hoeveel ze nodig denken te hebben. Het pensioenstelsel gaat standaard uit van ongeveer 70% van het gemiddeld verdiende salaris. Is dat voldoende?

"Gemiddeld is die 70% niet zo'n gekke maatstaf. Het probleem is dat de variatie zo enorm groot is. Er is niet één getal dat voor iedereen goed is. Mensen met lagere inkomens hebben aan 70% veelal te weinig. Die komen dicht bij 100% uit. Bij hogere inkomens is 70% misschien onnodig veel, zeker als er ook nog ander vermogen is, zoals een eigen huis."

"In de literatuur lees je dat bij een vermogensdaling mensen met lagere inkomens hun ambities meer bijstellen dan mensen met hogere inkomens. Bij pensioen lijkt het omgekeerde het geval. Juist de hogere inkomens stellen hun ambities meer bij. Da's ergens ook wel logisch, ze hebben meer mogelijkheden om bij te stellen."

Hoe kun je als individu inschatten hoe hoog je uitgaven zijn na pensionering?

"Dat is heel moeilijk. Mijn boodschap is dat we veel beter moeten begrijpen hoeveel iemand nodig heeft na zijn pensioen. Dat vereist meer en gedetailleerder onderzoek. Nu hebben sommige mensen te weinig pensioen, maar ja, ze komen uit, dus het is genoeg. Aan de andere kant heb je mensen die er netto amper op achteruit gaan bij pensionering, maar omdat het zo ruim is, geven ze alles maar uit, of het gaat naar de volgende generatie. Het geld is er toch. Ze zullen zelf niet vinden dat het te veel is, terwijl ze misschien beter af zouden zijn geweest als ze dat geld eerder in hun leven hadden kunnen gebruiken."

"Je kunt niet voor mensen beslissen. Stel dat je huizenbezitters automatisch minder pensioen laat opbouwen, hoe moet het dan met mensen die met de opbrengst van het eigen huis een wereldreis willen maken. Dat kan dan niet meer, omdat ze dan te weinig pensioen hebben."

Veel mensen gaan ervan uit dat je met minder toe kan na pensioen. Is dat ook zo?

"Ook dat is puur individueel. Opvallend zijn de effecten van gezondheidsproblemen. Als je fysieke problemen krijgt, gaat je bestedingsbehoefte omhoog. Je hebt meer hulp nodig, veel dingen worden duurder, zoals reizen. Bij cognitieve problemen, en dan heb ik het nog niet eens over dementie, gaat de behoefte juist omlaag. Je wordt wat angstiger, plannen en organiseren gaat lastiger, je hoeft niet zo nodig meer. Ik zie het aan mijn eigen schoonouders. Die gingen vroeger met hun camper heel Europa door, nu hebben ze het op de Veluwe ook prima naar hun zin."

De levensverwachting lijkt weer wat te dalen. In hoeverre is dat van invloed op jullie onderzoek?

"De resterende levensverwachting is een belangrijke factor bij het bepalen hoeveel vermogen er nodig is. Op zich ben ik niet zo verrast door de cijfers. In het verleden werd de stijging van de levensverwachting stelselmatig onderschat. Het is veel logischer dat je de ene keer iets te hoog zit en de volgende keer iets te laag. Het lijkt me nog te vroeg om te spreken van een trendbreuk."

"We hebben wel net onderzoek verricht naar de ontwikkeling van de levensverwachting onder hoge en lage inkomens. Het is bekend dat daar een verschil in zit, maar de ontwikkeling leek gelijk op te gaan. Bij hoge en lage opleiding is dat ook zo. Maar het lijkt er nu op dat de

levensverwachting van lagere inkomens minder snel stijgt. Als dat zo is, is dat een verontrustende ontwikkeling. Het zou betekenen dat de periode dat mensen van hun AOW en pensioen kunnen genieten nog verder uit elkaar gaat lopen. Dat voor mensen met een laag inkomen de AOW-periode afneemt, vanwege de koppeling aan de gemiddelde levensverwachting. Daar moet je dan dus iets aan doen."

Hoe kan uw onderzoek bijdragen aan de discussie over de inrichting van het pensioenstelsel?

"We moeten veel meer aandacht hebben voor de variatie in pensioensituaties. Alle nadruk ligt nu op mensen die te weinig pensioen hebben, maar er is ook een grote groep die meer pensioen heeft dan nodig. Die hadden die gespaarde euro wellicht liever eerder willen hebben. Een goede spreiding van consumptie over de levenscyclus levert de maatschappij ook welvaartswinst op. Het gaat erom: op welk moment heeft die euro het meeste nut. Het is interessant om te zien hoe de recente aanpassingen gaan uitpakken: lagere opbouw en langer doorwerken. Het duurt lang voordat daarvan de consequenties duidelijk worden."

Welke praktische consequenties zou dat hebben?

"Wil je tegemoet komen aan die grote variëteit aan omstandigheden en wensen, dan moet je een stelsel hebben dat meer flexibiliteit biedt en meer vrijheid. Zowel bij pensioensparen als bij de uitkering. Je kunt denken aan een bepaalde bandbreedte in de opbouw. Dan moet je er natuurlijk wel voor waken dat mensen niet te weinig opbouwen. Dus je moet een ondergrens inbouwen en zorgen voor een goede default, zodat mensen die niets doen in ieder geval voldoende sparen."

"Bij mensen met kleine pensioentjes moet je kijken of je de franchise en het opbouwpercentage zo kunt inrichten dat ze meer sparen. Probleem is dat die premie wel uit de loonruimte komt. Als je een laag pensioen hebt, heb je ook geen hoog inkomen. Dus zul je dat geld liever eerder willen hebben."

"In de uitkeringsfase kun je een gedeeltelijke lump sum invoeren, zodat je bij pensionering een deel van het pensioen in één keer kunt krijgen. Constructies waarin je eerst een hoog pensioen hebt en later een lager pensioen bestaan al. Maar die keuzevrijheid moet dus groter."

Vandaar uw voorkeur voor die persoonlijke pensioenpotten.

"Die sluiten veel beter aan bij de variëteit aan omstandigheden en pensioenwensen. Die heb je nodig als je flexibiliteit en keuzevrijheid wilt geven. De kritiek is dat het te ingewikkeld wordt. Maar persoonlijke pensioenpotten maken pensioenopbouw transparant en ik heb er vertrouwen in dat je met goede tools mensen kan helpen. Mits die instrumenten inzage geven in de gehele vermogenspositie en niet alleen in het pensioen. En dan zonder dat je bij allemaal verschillende organisaties apart moet inloggen. Daar is nog een weg te gaan."

U bent al sinds uw afstuderen bezig met pensioenen. Waar komt die fascinatie vandaan?

"Ik ben geïnteresseerd in het gedrag van mensen, ook hun spaar-gedrag. Hoe rationeel of irrationeel handelen mensen en hoe moeten we ons pensioen en sociale zekerheidssysteem dan inrichten. Maar die interesse is best breed. Ik begeleid nu ook een aio die onderzoek doet naar de relatie tussen bijstand en criminaliteit. Een heel ander onderwerp, maar dezelfde methodologie." ■

Marieke Knoef (1983) studeerde econometrie in Tilburg, waar ze ook promoveerde. Sinds januari 2011 werkt ze bij de afdeling economie van de Universiteit Leiden. Vorig jaar ontving ze de World Cultural Council special recognition award, een onderscheiding voor topwetenschappers. Sinds 1 januari is Knoef hoogleraar empirische micro-economie in Leiden. Daarnaast maakt ze deel uit van de directie van Netspar, het onderzoekscentrum voor oudedagsvoorzieningen in Tilburg. Knoef heeft meegeschreven aan het Advies Toekomst Pensioenstelsel van de SER. In haar vrije tijd loopt ze marathons.